

13. Політило В. Роль лексики і фразеології біблійного походження в ораторському мовленні / В. Політило // Християнство й українська мова : Матеріали наукової конференції. – К., 2000. – С. 27–34.

Жалко Татьяна. Стилистико-языковые особенности молитвы в конфессиональном стиле украинского языка. В статье анализируются особенности конфессионального стиля, обслуживающего сферу религиозно-церковной жизни. Основное внимание уделено молитве – главному жанру конфессионального стиля украинского языка, в частности ее стилистико-языковым особенностям. Подчеркивается, что религия, как и язык, является органической частью духовной жизни этноса, а современные условия активно содействуют полноценному развитию всех средств языковой организации стиля религиозно-церковного культа. Основной же акцент в статье сделан на лексике религиозных молитв, ее богатстве и своеобразии. Стиль сакральных текстов характеризуется изобилием лексики разнородного происхождения, многочисленными синонимами и антонимами, щедростью средств образной тропики и стилистически маркированных элементов, которые мастерски переплетаются в молитве.

Ключевые слова: конфессиональный стиль, молитва, стилеобразующие средства, сакральный язык, стилистеми.

Zhalko Tetiana. Linguistic and Stylistic Peculiarities of Prayer in Confessional Style of Ukrainian Language. The article deals with the peculiarities of confessional style that serves the scope of religious and church life. Basic attention is focused on the concept of «prayer», which is the leading genre of confessional style of Ukrainian language, and its linguistic and stylistic peculiarities. It is stressed that religion, like language, is an integral part of the spiritual life of the ethnic group and modern conditions actively promote the full development of all means of language organization of style scope of religious and church cult. The focus is made on the vocabulary of religious prayers, which are inherently rich and distinctive. It is diverse by origin, to the context of sacral works skillfully woven numerous examples of synonyms and antonyms, its means are substantially represented by tropes figurativeness and labeled elements.

Key words: confessional style, prayer, style creative means, sacral language, style systems.

УДК 811. 161.2'366'282.2

Руслана Зінчук

РОДОВИЙ ВІДМІНОК ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ

На матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізовано флексійну систему родового відмінка однини іменників жіночого роду, встановлено

високий ступінь варіантності відмінкових формантів, з'ясовано чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній відмінковій позиції.

Ключові слова: говірка, словозміна, іменник, словоформа, флексія, граматична аналогія, фонетична інновація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Флексійна система діалектного субстантивного формотворення, позначеного наслідками активної взаємодії давніх іменникових основ у процесі становлення словозмінних норм та впливом фонетичних закономірностей відповідного ареалу, засвідчує високий ступінь варіантності відмінкових формантів, що при функціональній ідентичності (вираженні значення конкретного відмінка) можуть бути вживані паралельно. Одним із яскравих репрезентантів¹ варіювання закінчень в окремій відмінковій позиції може слугувати родовий відмінок однини іменників жіночого роду.

Варіантність флексій у системі субстантивної словозміни загалом та в досліджуваній відмінковій позиції зокрема фіксують учені як у спеціально присвячених аналізованих проблемі розвідках [22; 23; 40], так і в описах морфологічної будови мови [5; 15; 36]. Щоправда, дослідники оперують передусім свідченнями писемних джерел та літературним фактажем, принагідно зауважуючи про вплив місцевих говорів на хитання у виборі відмінкових форм при становленні словозмінних норм літературної мови [40, с. 103].

Багатий для спостережень та узагальнень матеріал, що однак потребує ґрунтовного аналізу, містить живомовне середовище, зокрема західнополіські говірки, які зберігають морфологічні явища, успадковані від різних етапів переформування іменникової словозміни. **Мета цього дослідження** – максимально повне виявлення та аналіз діалектних відмінностей у формотворенні родового відмінка

¹ Див. також публікації автора про флексійну систему інших відмінкових позицій: Зінчук Р. С. Орудний відмінок однини іменників давніх вокалічних *-ā, *-jā-основ у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство / [гол. ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 2. – С. 43–48; Зінчук Р. С. Давальний та місцевий відмінки однини іменників чоловічого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство / [гол. ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 1. – С. 51–57.

однини (далі – Р. в. одн.) субстантивів жіночого роду описуваного ареалу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проаналізований матеріал (дослідженням охоплено 154 населені пункти Волинської, Рівненської областей, а також Брестської області Республіки Білорусь) засвідчив, що розгалужену флексійну систему Р. в. одн. в західнополіських і суміжних говірках мають передусім іменники, оформлені за зразком давніх *-ā-, *-jā-основ. Поряд зі збереженням закріплених нормою літературної мови закінчень -и, -^(')і відповідно до форм субстантивів колишніх *-ā-, *-jā-основ живомовні свідчення вказують на інші словозмінні афікси, позначені наслідками активних фонетико-аналогійних процесів у діалектному форматворенні.

Так, спостережене в більшості досліджуваних говірок, крім південної та східної діалектних зон, наголошене закінчення -и^е Р. в. одн. іменників із кінцевим твердим приголосним основи розглядаємо як закономірний для фонетичної системи цього ареалу наслідок часткового обниження та розширення артикуляції [и] в наголошеній позиції: *мо́же ї не^у не^уре^убу́ду с'ейі зими^е, в ме́йі систи́^е, во вре́мн'е вуї́^е, отак'е́ ру́к'і кала плити́^е, коло стини́^е так і сто́йа́ли, по тро́х нас ста́вл'али до коси́^е, були́^е бо́сийі з висни́^е, го́лодна була́ / х'іба́ трави́^е нарву́ / посмокчу́, накладу́т' в миск'е́ і са́ла / і мн'а́са / і кубаси́^е, ше ніко́му типе́рика биди́^е нима́ вили́^ек'і́йі / посл'а вуї́^е ото́ бида́, с'о́го року́ нима́ так'ейі́ мокроти́^е, стам'і́ци во́^уди́^е принисти́^е / то да́леко, лози́^е надире́ш кала л'іса, ти́^е в те́йі вдови́^е п'ірибу́диши / ка́же м'ін'і́, сик за́вше спуска́ли / ну-у с:осни́^е / а йак? / с:осни́^е. Менш частотним у досліджуваному ареалі є повне заступлення наголошеного [и] голосним [е]: *вже посл'а во́йне́ колхо́з став* (Березичі Лбш.), *було́ мн'і́го во́^уде́ то́го ро́ку* (Ворокомле К-К.), *до стине́ пристави́ли і йак соб'і́ хоч* (Карасин К-К.), *п'іде в л'іс / хоч лозе́ наруба́йе* (Радове Зр.), *чи ми́н'і́ вуде́ хто прин'іс* (Губин Лк.), *во́не́ му́сили втика́ти бе^уз вуї́не́* (Дорогиничі Лк.); пор. фіксації М. М. Корзонюка в західноволинських говірках: *ду на́ршу́йі вуї́не́* [16, с. 77], *варбе́* [16, с. 80], *нима́ в ха́ті вуде́* [16, с. 107].*

Народнорозмовна традиція засвідчує також варіантну реалізацію аналізованого закінчення в окремо взятій говірці, пор.: *йак де в кого́ на́йдут' / пувго́да т'урмі́, ге́та ха́та ше до во́йні́ була́, було́ биди́^е в ту во́йну* (Вичівка Зр.), *траве́ нам ни́где́ ни дава́в / му́сили ве́рос кусе́ти*

курува́м, лек з ло́узе́ надирé і так'é пусто́ле́ пл'ів, шоб тико Господ' нийа́к'ийі вуї́ні^е ни дав (Полиці К-К.).

Не закріплені літературною нормою форми Р. в. одн. іменників жіночого роду з кінцевим губним приголосним основи зауважені в говіркових групах центральної, південно-західної та східної діалектних зон досліджуваного ареалу¹, пор.: *вél'ми до́бриї в ба́б'ї хл'їб, с:оло́м'ї так'é снóпк'ї вїаза́ли, з бу́л'б'ї так'ейі пиро́жк'é, на́в'їт' с по́лов'ї хл'їб п'їклі́^е, а вридн'учи́й / хо́че тико мн'éса і рі́еб'ї, а там кол'а коп'їраті́^ев'ї бу́ло ра́д'иво, в минé вже нима́ тип'їр коро́в'ї* Флексію -'ї можна кваліфікувати як уніфікацію за моделлю відповідних виявів давніх *-jā-основ. На думку Г. Ф. Шила, такі форми виникли під дією іменників жіночого роду м'якої групи (*земл'ї*), а також подібно до відповідних словоформ субстантивів давніх *-ї-основ (*со́л'ї, т'їн'ї, но́ч'ї*) [39, с. 82]. І. Г. Матвіяс простежує тут, крім уже відзначеного, вплив структур Д., М. вв. одн. цих же іменників [22, с. 71]. Зауважуючи вірогідність обох тверджень, Т. В. Назарова обґрунтовано робить деякі уточнення. В описуваних словоформах дослідниця вбачає наслідки міждіалектної взаємодії та розглядає засвідчене явище як аналогію структурних зв'язків [25, с. 17].

Специфіку формотворення Р. в. одн. іменників жіночого роду з основою на задньоязиковий та фарингальний приголосний в описуваному ареалі визначають наслідки вторинного пом'якшення консонантів у групах *гы, *кы, *хы. Ненаголошене закінчення -'ї релевантне для аналізованої відмінкової позиції більшості досліджуваних говірок, пор.: *ни бу́ло пудло́г'ї ни в ко́го, в'їра́ндочка ше така́йя бу́ла зв'їт:и од до́рог'ї, бура́к дава́ли / і жом / і го́сипк'ї ск'їл'ко, нава́рит' ма́ти чигу́н ви́лі^ек'її за́терк'ї, ни ло́шк'ї / ни мї́ск'ї / ни ко́струл'к'ї / ничо́го, нима́ типéр така́йі о́бувк'ї / йак за По́л'шчи бу́ла, в'їт'ор ви́не / биз па́лк'ї впаду́, налива́йут' / ни́ї ск'їко хоч вже там тиб'ї самого́нк'ї те́йї, соломи́^ено́йу пи́лі^е з рі́чк'ї / з розо́ри, н'їмци забира́ли остáтн'у збиж / ни к'éдали ни зирні́^енк'ї, дл'а показу́х'ї шос' там так'é, тогді́^е то вмира́ли с т'їфу / с тра́сух'ї / шо то вél'ми тра́сла, у свикру́х'ї ше́стиро дитé^ї, в'їдра то рі́тко бу́лі^е з бл'éх'ї; пор. також говіркові вияви, як-от: *бу́ло тро́йе дитé^ї в нив'їстк'ї^е // і в Тамáрк'ї^е / вже ме́йї вну́к'ї^е і в те́йї тро́йе дитé^ї* (Піщане К-К.), *йак**

¹ Див. к. 8 Атласу (Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках / Руслана Степанівна Зінчук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 164 с.)

малáйя диті́на / то она́ ни ба́чила ни коли́ск'і́е ни... ничо́го (Пулемець Шц.). Ареал утворень із ненаголошеним -'і після кінцевого задньоязикового та фарингального приголосного основи охоплює підляські говірки: *ни́ма п'ташк'і* [2, с. 152], *прине́се соло́ннк'і і куба́си* [2, с. 216], *п'рет'к'і на́робиш то с'мачна* [2, с. 284], *до́ до́рог'і* [2, с. 388], *на́ рás téji búlk'і* [41, с. 60], *sput téji trepáčk'і* [41, с. 159], *ále žádnej rusáfk'і* [41, с. 230], а також берестейські: *в мачухі* [13, с. 282], *с сеі яблынькі* [13, с. 283]. Аналізовані словоформи фіксовані в говорах галицько-буковинської групи південно-західного наріччя, зокрема в надсянських говірках: *ду́ дур'ох'і* [34, с. 52], наддністрянських: *з ра́тичк'і* [33, с. 118], *ду́ фл'ашк'і*, *ду́ буга́чк'і* [33, с. 123], *ду́ вуро́шк'і* [33, с. 127], *дл'а му́йі ж'інк'і* [33, с. 128], гуцульських: *з дру́гойі ко́ноу́к'і* [11, с. 276], *тр'і́пач'к'і ни́ було* [11, с. 281].

Наголошена флексійна позиція Р. в. одн. субстантивів жіночого роду з основою на задньоязиковий та фарингальний приголосний представлена словоформами на -'і передусім у східній та південно-східній діалектних зонах, пор.: *галушк'і варі́ли з мук'і, м'йі ба́т'ко був бе́з рук'і, в його́ дочк'і динáц:ат' дето́к ѝе, ба́т'ко при́шов с' фрóнту биз ног'і, чіста пи́аніц'а биз луск'і / ѝак товкачо́м обди́ре́ц'а, з ол'х'і чи з дуба́ корі́ надеру́т'*, пор. також фіксації в окраїнних західно-поліських говірках, підляських: *на́робіят му́к'і із' ов'са* [2, с. 302], берестейських: *ро́убі́ли з мук'і, до́ дочк'і на́ зі́му ѝ́здила*.

Інтегруючий вплив наслідків вторинного пом'якшення консонантів у групах *гы, *кы, *хы на діалектне формотворення Р. в. одн. аналізованих іменників засвідчують і словоформи, фіксовані Ю. В. Громиком у говірці с. Липне Квр., розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя, пор.: *рук'і, го́лк'і, су́мк'і, кні́жк'і, р'ічк'і, жі́нк'і, пл'ашк'і, ѝа́блинк'і, грúшк'і, п'ташк'і, сус'ідк'і, систрі́чк'і, дучк'і, му́х'і, свикру́х'і, ма́чух'і, нуг'і, дуро́г'і, симра́г'і* [10, с. 104].

Щодо витоків та часової атрибуції явища, іменованого в науковій літературі четвертою палаталізацією задньоязикових [37], думки дослідників подекуди діаметрально різняться. Так, північноукраїнські форми на *г'і, к'і, х'і* М. М. Пещак вважає порівняно новими структурами і кваліфікує їх як можливий наслідок контакту з переселенцями з північного сходу і пізніше близького сусідства з білоруськими говорами на півночі та російськими на сході [31, с. 21]. М. Флаєр переконливо доводить, що «дієзні (палаталізовані) задньоязикові приголосні в цих говірках були мотивовані внутрішньо, як результат

структурних відношень у фонологічній системі північноукраїнських говорів», і вважає саме українські діалекти «ініціатором четвертої палаталізації на сході» [37, с. 10].

Вияв давніх **гы*, **кы*, **хы* в центральній діалектній зоні досліджуваного ареалу поряд із пом'якшенням задньоязикових та фарингального позначений впливом закономірностей вокалізму окресленої групи говірок, пор.: *гану́ча і круго́м ног'е во'ло́к'і так'е, ж:и́'т'н'і мук'е пиклі́е хл'і́б, позал'і́т'ус'а то було́ багáто ме́ду в дочк'е́, вірвало кусо́к рук'е́ отáк, доро́га такó до рик'е́ шла, та шо типéр / ни йідне́йі блох'е́ ни побáчиш.*

Живомовні свідчення вказують також на інші форми реалізації Р. в. одн. аналізованих іменників у західнополіських говірках, пор.: *хл'і́б п'і́клі́е ш'чóрни мук'е́ / б'і́ли ни фатáло / з грéчани мукі́е пáрили квáшу / йі́ли / а то́ї джур то з вувсá / з вувс'áнийі мукі́е* (Вітоніж Рж.).

У західнополіській словозмінній системі іменників жіночого роду з кінцевим м'яким та шиплячим приголосним основи поширене наголошене закінчення -^(')*і* Р. в. одн. Діалектну специфіку оформлення аналізованої відмінкової позиції в межах досліджуваного ареалу виявляють крайні східні говірки. Відповідно до давньої флексії Р. в. одн. субстантивів колишніх *-*jā*-основ згідно з особливостями рефлексії наголошеного *z* в окресленій діалектній зоні фіксовані словоформи з такими закінченнями: -'х: *не́ма зем'л'х, биз ду'ш'х* (Тишиця Брз.), -'К: *сим'н'К* (Кам'янка Брз., Вовкошів Гщ.), -'е: *коло зимл'е́* (Великий Чермель Дбр., Адамівка Брз.). В іменниках з основою на шиплячий приголосний спорадично вживана флексія -*m*, що відбиває наслідки ствердіння історично м'якого консонанта: *б'із ду'ш'м* (Великий Мидськ Кс.). Наголошене дифтонгічне закінчення Р. в. одн. іменників із кінцевим м'яким приголосним основи спостережене в окремих підляських говірках: *s tej sátoj zeml'°* [41, с. 89]. Дифтонгічний вияв давнього *z* під наголосом зберігають передусім середньополіські [3 I, к. 3, 5, 7; 22, с. 73–74; 20, с. 86–87; 26, с. 51–52] та східнополіські говірки [3 I, к. 3, 5, 7], хоча і в цих діалектних зонах помітна тенденція до поступової уніфікації закінчень Р. в. одн. іменників давніх *-*jā*-основ через монофтонгізацію дифтонгів [20, с. 86].

У ненаголошеній позиції Р. в. одн. іменників жіночого роду з кінцевим м'яким приголосним основи в більшості західнополіських говірок, крім південних та східних, представлений словоформами із

флексією *-и* як типовим для цього діалектного масиву рефлексом ненаголошеного *z*: *суп варі^ели с квасóли, тре ше йакóс' картóхли на зі^ему накопáти, хо^уді^ев мі^елостини просі^ев, клúни булі^е так'ейі / полови^ена клúни так йак пом'íst / а дáл'і збі^ети тик з гли^ени, доп'іро тико добрá побáчили / воли / слобóди, цибу́лником красі^ели йáйц'а / ну-у с'цибу́ли / зна́йіте^и ж, шо то за постéл'а булá / витé повтикáли б с тейі постéли, коло тейі йáблуни пúл'а йóго ї догнáла, з ві^ешни гол'ák налама́йім / то проку́рим ту хáту йак'нибу́д'. Закінчення *-и* в Р. в. одн. субстантивів з основою на шиплячий, свистячий¹ та сонорний вібрант (пор. з народнорозмовної традиції досліджуваних говірок: *ка́шу такú гúсту варіли і казáли шо посл'а ка́ши нимá пáши, там удéжи нихтó в л'іс ни брав, нимá ни тés'ц'а / ни тéшчи / никóго, при конц'і Пóл'шчи² / то йа вже помн'атáйу, а там кáпл'у дéхто с'йав тейі пиані^еци / а так н'е / máло, сачаві^ецу с'йали / то і с:ачаві^еци пирогé пиклé, до такéйі зайшли^е молоді^еци / шо ше ї нал'акáла, а ск'іко то пра́ци коло тóго пóл'а / д'ітк'і, все згоріло / ни було шо наложéти / ни спуднэци / ничóго, кругом копíци спáли, ото йе посл'а Трiц'и русáлни тi^еждин', чимири^еца булá / типéрка ї чимири^еци нимá / ни то шо, лед' всп'іли до тейі бúри, до с'в'атейі вичéри то вже готóвилис'а хто йак миг) І. Г. Матвіяс розглядає як імовірний «наслідок впливу відповідних форм іменників *-ā-основ, чому сприяло ствердіння кінцевого приголосного основи» [21, с. 49].**

Згідно з висновками В. М. Мойсієнка, зробленими на основі детального аналізу системи поліського вокалізму, «західнополіський діалект протиставляється середньо- та східнополіським за виявами *z* в обох позиціях по умовній лінії, що проходить дещо на захід від Горині. Проте західнополіські говірки зберігають загальнополіську тенденцію до твердої вимови приголосних перед континуантами ненаголошеного *z*», – констатує дослідник, оперуючи лінгвогеографічними даними [24, с. 84].

¹ Див. к. 7 Атласу.

² Частіше, однак, фіксована форма *за Пóл'шчи*, пор. *булá посúда хорóша за Пóл'шчи / тiко дорогáйа, худiла в шкóлу за Пóл'шчи, тод'і так л'úди ни слаб'іли за Пóл'шчи йак типéр, мин'і то за Пóл'шчи здайéц'а лúч:и булó, і за Пóл'шчи бидовáли л'úди^е, хуторá то ше за Пóл'шчи булі^е, колi^ес' за Пóл'шчи за пóлим брáли д'івку, по йáгоди брáли б'іл'éти за Пóл'шчи.*

Флексійна система Р. в. одн. іменників, організованих за моделлю колишніх *-ї-основ, у досліджуваному ареалі представлена варіантами -и та -^(ʹ)i¹, які можемо кваліфікувати як вияви взаємодії давнього й нового в аналізованій відмінковій позиції названих субстантивів.

Закріплене нормами сучасної літературної мови закінчення -^(ʹ)i фіксоване в говірках південної діалектної зони обстеженої території, особливо активно вживане на південному заході. Словоформи на зразок *до пéч'і, т'ín'і, сóл'і* формують також невеликий компактний ареал, що охоплює дубровицькі, суміжні сарнівські та володимирецькі говірки. Флексію -^(ʹ)i Р. в. одн. іменників, оформлених за зразком давніх вокалічних *-ї-основ, можемо пов'язувати з наслідками аналогічного впливу відповідних словоформ колишніх *-jā-основ (-i ← z), як-от: *от землз, богынз, из доброй волз*. У решті говірок досліджуваної території домінує закінчення -и² Р. в. одн. аналізованих іменників, яке в цій позиції з історичного погляду визнане закономірнішим, пор.: *булі^е так'ейі хвátк'і до пéчи, ск'іко тейі нóчи л'ітом, свейі т'іни зл'акáвс'а, рóскуши такейі ни булó / йак зáра, дóбре жи^ети / а чос' нимá в'ісéлости, в ти хáти ї смёрти доживáйу і пóмучи нийáк'ійі ни жду, і молóт'ат' до сáми гóсини / аж пики зи^емно ни стáне, до стáрости так і жили^е вб'ідви ни зáмужим, вже тóже пáме^ити ни мáйу дóбрійі, сóли ни стáло в:óйну*; пор. також словоформи, фіксовані в окресленому ареалі іншими дослідниками: *нóчи* [4, с. 64], *соли тож'е ни 'було* [1, с. 26], *гóсини, с пустéли, ду пáмити, бис:óвисти, биз висéлусти, ду сóли, з нóчи, с пéчи, бис пóмучи, с твей л'убóви, с тей злóсти, пóс'л'а смёрти, з рáдости, ду синóжати, с к'ітради, бис прóст'іни* [10, с. 106]. Такі форми іменників *-ї-основи засвідчені в українських підляських говірках околиць Влодави, щоправда, закінчення -и більш активно вживане в Р. в. одн. субстантивів з основою на кінцевий м'який приголосний, як-от: *tei¹ osynu, žadnei k'orysty, nu moh¹u pros¹ytu sm¹erty*, але *pec¹ѣ, pe^yč¹у, p¹ečy*, а також *noc¹x, noc¹ѣ, n¹očy* [42, с. 53]. Паралелі відзначено в деяких

¹ Див. к. 14 Атласу.

² Діалектну специфіку формотворення Р. в. одн. аналізованих субстантивів у досліджуваних говірках визначає передусім ненаголошена флексія -и (*с пéчи, до стáрости*), в наголошеній позиції вживане закінчення -^(ʹ)i (*бис кров'і, до кос'т'і*).

говірках Пінщини: *но́чи, ті́ни, ві́сти* [17, с. 188]. Нормативні до 1933 р. словоформи Р. в. одн. із флексією *-и* широко функціонують в інших говорах українського діалектного континууму. Послідовно простежені такі форми в більшості південно-західних діалектів [14, с. 113], пор. відповідники в говорах галицько-буковинської групи, зокрема в наддністрянських говірках: *т'і́ни / к'і́ни, но́чи* [39, с. 87], буковинських: *в'і́сти^е* [9, с. 117], *но́чи, пе́чи* [18, с. 156], гуцульських: *коло печи* [11, с. 276], надсянських: *т'ы́шы, п'о́шы* [34, с. 36]. Словоформи на *-и* вживані в говорах південно-східного та північного наріч, однак часто як паралельні до відповідних виявів із закінченням *-^лі*, подекуди навіть із перевагою останніх, пор. фіксації дослідників у деяких говіркових формаціях степового діалекту: *в'і́сти* [38, с. 99; 12, с. 141; 29, с. 258], у полтавських говірках: *но́ч'і / но́чи, т'і́н'і / т'і́ни* [8, с. 107], у кількох говіркових групах Київщини: *в'і́сти, но́чи, пе́чи*, зрідка *пéч'і, но́ч'і* [7, с. 67], *но́чи, в'і́сти* поряд із переважаючими *но́ч'і, в'і́ст'і* [19, с. 36], у говірках південної Житомирщини: *пе́чи, но́чи* [6, с. 108].

Говірки обстеженої території виявляють специфічні ознаки в оформленні Р. в. одн. іменника давнього консонантного типу на **-r мати¹*, що внаслідок переформування словозмінної системи успадкував флексійні форманти відповідних виявів колишньої вокалічної **-ї-*основи [14, с. 49] і в сучасній українській мові кваліфікований як іменник III відміни, «хоч він у ній займає окреме місце» [5, с. 53].

У крайніх східних говірках спостережено закріплену літературною нормою словоформу *ма́тер'і: до його́ ма́тер'і, од нашо́ї ма́тер'і, в ма́тер'і*. Закінчення *-і* «напевне, появилoся, як і в **-ї-*основах, в результаті впливу **-jā-*основ» [5, с. 55]. Значно ширший ареал, що охоплює більшість обстежених говірок Рівненщини (крім північно-східних і крайніх східних) та суміжні маневицькі й ківверцівські говірки на території Волинської області, формують структури Р. в. одн. іменника *мати* із флексією *-и* та суфіксом *-ер-* або його фонетичними модифікатами *-ир-*, *-ір-*, пор.: *хаї́но йа до ма́тери по́йеду, в мо́йе ма́тери ба́гато по́л'а бу́ло, му́ка йек ма́тери нимáйе, ето Бо́жийі Ма́тури пов'і́лен':е таке́*. Словоформи на *-и* фіксовані в одиничних говірках центральної діалектної зони досліджуваної території та крайніх південно-західних, пор.: *ше́стиро бу́ло годовáлос'о в*

¹ Див. к. 17 Атласу.

мáтери (Датинь Рт.), *по'прошу́ в Мáт'іри Бóжи / навулучу́ гóлку в ти мину́т'і* (Бужанка Ів.). Такі утворення розглядаємо як наслідок аналогічного вирівнювання за зразком відповідних форм іменників давніх вокалічних *-ї-основ. Паралелі відзначено в карпатській групі говорів південно-західного наріччя, зокрема в лемківських говірках: *од матери* [32, с. 227], бойківських: *мáте"ри* [28, с. 174], *мáтери* [27 II, с. 433], у закарпатській говірці: *уд |матери таї ву'ц':а* [35, с. 439].

Великий суцільний ареал із виразними діалектними особливостями формотворення аналізованої відмінкової позиції іменника *мати* утворюють говірки північної, центральної, західної діалектних зон досліджуваної території та більшість говірок південно-західної частини говору. В окресленому масиві спостережено типово західно-поліський морфологічний новотвір – форму Р. в. одн. на *-а* субстантива *мати*, пор.: *нас було́ шéстеро диті́ в мáте"ра, вирну́лас'а назад до свéйї мáтира, ни бáт'ка / ни мáтира / с'іпроти сáми, мáліїко зимн'ї було́ в тéйї мáтира, до Бóжійї Мáт'іра мóлимос' / помагáйе*; пор. також фіксації в підляських говірках: *m'atera* [42, с. 62], *до с'вейї |матера вуз'мис'а* [2, с. 188]. Аналізовані структури відзначені дослідниками в південноволинських говірках [30, с. 79] та західноволинських [39, с. 87], а також в окремих північно-західних говірках та в говірках кількох н. пп. біля м. Рівне [39, с. 88].

З'ясовуючи причини появи закінчення *-а* в Р. в. одн. іменника *мати*, Г. Ф. Шило робить припущення про можливий фонетичний перехід [e] в [a]. Однак форма *мáтера* саме в такому фонетичному оформленні представлена і в тих говірках, де аналізоване явище не спостережене. Тому більш імовірним, на думку дослідника, є індуктивний вплив з боку іменників *-ǫ-основ [39, с. 88]. Таке твердження, підтримане іншими науковцями [30, с. 79; 21, с. 149–150; 42, с. 62], вважаємо цілком справедливим та науково обґрунтованим.

Свідченням активного до сьогодні процесу становлення діалектних словозмінних норм є функціонування кількох варіантів Р. в. одн. іменника *мати* в одній говірці, пор.: *було́ в бáт'ка ї мáтери óс'меро детéї зо мно́йу // кажу́ / от Фр'іда / в тебе́ од'ін / да вже́ ї нема́ / а в мойéї мáтер'і óс'ім / минé забрál'і / а в йійї сем ішче остáлосо* (Городище Дбр.), *нимá никóго вже́ / ни бáт'ка / ни мáтира, було́ вс'іх дв'іна́ц:ит' штук дитéї в мойé мáтири* (Мохро Івн.).

У говірках південно-західної діалектної зони, де поширена форма Н. в. одн. *ма́ма*, простежено відповідний говірковий вияв Р. в. одн.

цього субстантива, пор.: *т'ашко бе^уз ма́ми остáтис'а, крúгла сиротá / ни тáта / ни ма́ми, жидівка до на́шої ма́ми все прихóдила.*

Висновки. Наведений та проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що специфіку формотворення родового відмінка однини іменників жіночого роду в західнополіських і суміжних говірках визначає розгалужена флексійна система, позначена передусім наслідками типових для описуваного ареалу фонетичних закономірностей, а також аналогічних процесів. Взаємодію історично закономірного закінчення та флексії, уніфікованої за моделлю **-jā*-основ, на діалектному ґрунті репрезентують відповідні вияви субстантивів, оформлених за зразком іменників давніх **-j*-основ.

Умовні скорочення назв районів

Волинська область: Ів. – Іваничівський, К-К. – Камінь-Каширський, Квр. – Ківерцівський, Лк. – Локачинський, Лбш. – Любешівський, Рт. – Ратнівський, Рж. – Рожищенський, Шц. – Шацький.

Рівненська область: Брз. – Березнівський, Гщ. – Гощанський, Дбр. – Дубровицький, Зр. – Зарічненський, Кс. – Костопільський.

Брестська область (Білорусь): Івн. – Іванівський.

Джерела та література

1. Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. у-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с.
2. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 536 с.
3. Атлас української мови : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1984–2001.
4. Барановська Л. І. Деякі особливості говірки містечка Луків Луківського району Волинської області / Л. І. Барановська // Збірник студентських наукових праць Київського державного педагогічного інституту. – К., 1955. – Т. І. Істор.-філол. та педагог. науки, Вип. 1. – С. 59–75.
5. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / Степан Пилипович Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. – 416 с.
6. Бова (Ковальчук) Л. П. Говірки південної Житомирщини і їх відношення до полтавсько-київського діалекту / Л. П. Бова (Ковальчук) // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 98–114.
7. Брахнов В. М. Деякі морфологічні особливості говірок Переяслав-Хмельницького району на Київщині / В. М. Брахнов // Діалектологічний бюлетень. – К., 1960. – Вип. VII. – С. 61–75.
8. Ващенко В. С. Полтавські говори / Василь Семенович Ващенко. – Х., 1957. – 539 с.

9. Герман К. Система відмінювання іменників III відміни в українських говірках Буковини / К. Ф. Герман // Діалектологічні студії. 5 : Фонетика, морфологія, словотвір / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. – С. 113–120.
10. Громик Ю. В. Словозміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / гол. ред. І. Я. Коцан, С. Радчук. – Луцьк : Волин. нац. у-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.
11. Гуцульщина. Лінгвістичні етюди / АН України. Ін-т суспільних наук. / редкол. : Я. В. Закревська (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – 308 с.
12. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці X Республіканської діалектологічної наради. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 132–155.
13. Дьялектны слоўнік Брэстчыны / уклад. М. М. Алехнович та ін. – Мн. : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
14. Історія української мови. Морфологія / упоряд. С. П. Самійленко та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
15. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові / Іван Михайлович Керницький. – К. : Наук. думка, 1967. – 288 с.
16. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
17. Лизанець П. М. Морфологічні особливості деяких українських говірок Пінщини (БРСР) / П. М. Лизанець // Українська діалектна морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 187–191.
18. Лимаренко В. С. Словозміна іменників у буковинських говірках / В. С. Лимаренко // Научный ежегодник за 1957 г. Черновицкого государственного университета. – Черновцы, 1958. – С. 155–157.
19. Лисенко П. С. Важливі особливості морфологічної системи говірок Ставищенського району на Київщині / П. С. Лисенко // Діалектологічний бюлетень. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – Вип. VI. – С. 30–45.
20. Лисенко П. С. Фонетичні і морфологічні особливості говірок Димерського району на Київщині / П. С. Лисенко // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 79–97.
21. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / Іван Григорович Матвіяс. – К. : Рад. школа, 1974. – 184 с.
22. Матвіяс І. Г. Називний, родовий, давальний і місцевий відмінки однини іменників I відміни / І. Г. Матвіяс // Українська діалектологія і ономастика : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 64–79.
23. Матвіяс І. Г. Форми іменників III відміни в українській мові / І. Г. Матвіяс // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 152–169.

24. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у ХVІ – ХVІІ ст. / Віктор Михайлович Мойсієнко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.
25. Назарова Т. В. Аналогія структурного зв'язку у говорах української мови / Т. В. Назарова // Українська діалектна морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 14–33.
26. Назарова Т. В. Іменникові -z- закінчення в північноукраїнських говорах / Т. В. Назарова // Українська діалектологія і ономастика : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 50–63.
27. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984.
28. Ощипко І. Й. Система словозміни іменників у бойківському говорі / І. Й. Ощипко // Праці ХІІ Республіканської діалектологічної наради. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 170–180.
29. Пелих Г. Ф. Граматичні особливості надбузьких говірок Первомайського району Миколаївської області / Г. Ф. Пелих // Праці Одеського держ. університету : зб. робіт дисертантів. – Одеса, 1960. – Т. 150, Вип. 4. – С. 255–267.
30. Перетятко М. Л. Морфологічні риси говірок Дубенського району Ровенської області / М. Л. Перетятко // Діалектологічний бюлетень. – К., 1960. – Вип. VII. – С. 76–86.
31. Пещак М. М. Розвиток спільнослов'янських сполук *z*, *k*, *x* з *ы* на українському ґрунті / М. М. Пещак // Дослідження з української мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 3–23.
32. Пиртей П. С. Словник Лемківської говірки (Матеріали до словника) / П. С. Пиртей. – Legnica; Wrocław, 2001. – V + 345 с.
33. Приступа П. І. Говірки Брюховицького району Львівської області / Павло Іванович Приступа. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 135 с.
34. Пшепюрська М. Надсянський говір / Марія Андріївна Пшепюрська. – Варшава, 1938. – 88 с.
35. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки с. Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
36. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови : у 2-х част. / Стефан Пилипович Самійленко. – К. : Рад шк., 1970. – Ч. 1. – 233 с.
37. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові : північноукраїнські говори / М. Флаєр // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 3–10.
38. Чабаненко В. А. Особливості відмінювання іменників у степових говірках долини р. Кінської / В. А. Чабаненко // Українська лінгвістична географія. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 95–102.
39. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Гаврило Федорович Шило. – Львів, 1957. – 254 с.
40. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

- канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. О. Юносова – К., 1998. – 20 с.
41. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / F. Czyżewski, S. Warchoł. – Rozprawy Slawistyczne. 9. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – 496 s.
42. Pastusiak K. Fleksja gwar ukraińskich okolic Włodawy / K. Pastusiak. – Rozprawy Slawistyczne. 18. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2004. – 177 s.

Зинчук Руслана. Родительный падеж единственного числа имен существительных женского рода в западнopolесском и смежных говорах. На материале западнopolесского и смежных говоров проанализировано формообразование родительного падежа единственного числа имен существительных женского рода как одного из ярких репрезентантов вариантности окончаний в отдельной падежной позиции. Выявлены факторы влияния на существование диалектных отличий в исследуемой системе флексий. Установлено, что высокую степень вариантности падежных формантов существительных, оформленных по образцу древних **-ā-*, **-jā-* основ, определяют прежде всего следствия типичных для описываемого ареала фонетических закономерностей, а также аналогических процессов. Представлены варианты на *-u* и *-^{(^o)i}* как проявление взаимодействия древнего и нового в анализируемой падежной позиции субстантивов, организованных по модели бывших **-ī-* основ. Отмечено типично западнopolесское фонетико-морфологическое новообразование – форму *матера* родительного падежа единственного числа существительного древнего консонантного типа на **-r-*.

Ключевые слова: говор, словоизменение, имя существительное, словоформа, флексия, грамматическая аналогия, фонетическая инновация.

Zinchuk Ruslana. The Inflection System of Genitive Case of Feminine Singular Nouns in Western Polissian and Their Contiguous Dialects. The article is devoted to the analysis of the genitive case inflectional system of feminine singular nouns in Western Polissian and their contiguous dialects. The formation of genitive case of feminine singular nouns is analyzed as one of the typical representative of the variation of case endings in a particular position on the basis of Western Polissian and their contiguous dialects. The factors of the influence on the existence of dialectal differences in the represented inflection system are observed. A high degree of variability of case formants nouns, which are designed on the basis of model of ancient **-ā-* and **-jā-* bases, are found to define consequences of typical phonetic patterns for this areal and analogous processes. Versions on options on *-u* and *-^{(^o)i}* are represented as an interaction between ancient and modern expressions in the analyzed case position of substantives, which are organized on the basis of **-ī-* bases. Typically Western Polissian phonetic-morphological neologism – *matera*, form of genitive singular noun of ancient consonantal type on **-r-* is noted.

Key words: dialect, inflection, noun, word form, flexion, grammatical analogy, phonetic innovation.